

Petr Kozák

Zemský archiv v Opave

VZNIK A PROMĚNY ÚŘADU ZEMSKÉHO HEJTMANA NA POZDNĚ STŘEDOVĚKÉM HLOHOVSKU*

Hlohovské (Głogów) knížectví se na sklonku středověku vydalo – ostatně obdobně jako jiné součásti svazku zemí České koruny – cestou ústředí v instalaci vládního systému, který s jistou mírou zjednodušení označujeme za stavovskou monarchii. Rozbuškou, která odstartovala období překotných změn, byla roku 1476 smrt posledního příslušníka místní linie dynastie Piastovců Jindřicha XI. Vymření tradičního panovnického rodu se v předmoderní době pravidelně stávalo zdrojem „krizí“ testujících stabilitu zavedených pořádků. V případě Hlohovska však byly důsledky této „krize“ znásobeny dlouholetým válečným střetem o uprázdněný knížecí stolec, do jehož průběhu se navíc promítal souběžný zápas o český královský trůn. Toužebně očekávaný klid přitom nepřineslo ani vítězství zbraní jiného Piastovce, Jana II. Zaháňského (Žagaň), jehož vláda byla roku 1488 smetena zbrojnou mocí Matyáše Korvína. Brzká smrt krále-dobývatele přitom pouze akcelerovala personální chaos na knížecím stolci, který se v dalších letech stal předmětem licitací a politických „obchodů“ mezi příslušníky dynastie Jagellonců. Načrtnutá cesta k instalaci stavovského systému přitom představovala proces neobyčejně komplikovaný, provázený celou řadou menších i větších konfliktů, během nichž se utvářela nová realita mocenských vztahů uvnitř země. Soupeření se přitom zdaleka neodehrávalo jen na pomyslné ose kníže – stavové. Rivalita zásadním způsobem poznamenávala též vzájemné vztahy jednotlivých složek stavovské společnosti. Konflikty vyžadovaly řešení. Cesta k němu byla provázena vzájemným uznáváním vítězství i porážek, což dalo vzniknout nejen inovacím ve vzájemné komunikaci, ale i v pojmání úlohy, kterou měla ta která část systému napříště hrát. Ať se však vítězství klonilo na tu či onu stranu, hlavním poraženým byla vždy knížecí moc, jejíž autorita zažívala prudký propad¹.

* Tato studie vznikla v rámci řešení grantového projektu GA ČR P405/11/P509 *Kritická komentovaná edice dvorských účtů Zikmunda Jagellonského, prince polského a vévody hlohovského a opavského, z let 1493-1507*.

¹ Podrobnou analýzu tehdejšího dění podal P. Kozák, *Zrod stavovského Hlohovska. Mocenská uskupení ve slezském pozdním středověku*, Opava 2008. K dílčím problémům viz i P. Kozák, „Dědictví“ Zikmunda Jagellonského. *Emancipační zápas stavů Opavského a Hlohovského vévodství*

Svého druhu průvodním jevem, na první pohled pozorovatelným, a současně jakýmsi osobitým symbolem proměn, jimiž procházelo po smrti Jindřicha XI. postavení zeměpanské moci na Hlohovsku, byl vznik zemského hejtmanství pro celé knížectví. Potřeba zřídít úřad, jenž by zastupoval vládce a ztělesňoval jeho moc, se přirozeně stala aktuální teprve ve chvíli, kdy se země dostala do rukou panovníka, který v ní trvale nesídlil. Takovým případem byla konec konců i krátká vláda Barbory, nezletilé vdovy po zmiňovaném Jindřichovi XI., která sice pobývala v hranicích knížectví, reálnou moc ale v rukou drželi lidé vyslaní do neklidného prostředí jejími hohenzollernskými příbuznými. Přední místa mezi nimi zaujímali Zikmund Rottenburg a Otto Schenck². S oběma se ostatně ještě setkáme. Časem zrodu nové instituce tak byl nepochybně právě až rok 1476. Je přitom symptomatické, že kontinuální obsazení úřadu se pojí teprve s válečnými událostmi roku 1488 a s definitivním koncem piastovské éry zosobněné pádem Jana II., kdy se vlády v zemi ujala cizí knížata, která již většinou osobně na Hlohovsku nesídlila.

Zemští hejtmani sehrávali jakožto přímí zástupci knížat velmi důležitou pasivní i aktivní roli v neklidných dějích provázejících proměny místní zemské obce ve stavovskou společnost raně novověkého typu. Hejtmán jako přímý zástupce zeměpána představoval přirozeně jednu z os, kolem kterých se vinuly nitky politiky. Reálný respekt, kterému se těšil, či mohl těšit mezi společenskou elitou země, byl však závislý na mnoha faktorech, ze kterých lze vzpomenout jeho osobní kvality a schopnosti, skutečnou autoritu panovníka, sebevědomí představitelů zemské obce a v neposlední řadě též charismatickou sílu tradice instituce. Ta byla ovšem odvislá od starobylosti či novosti úřadu. Naznačil jsem již, že instituce zemského hejtmána pro celé Hlohovské knížectví vznikla roku 1476. Výklad geneze úřadu

---

se zeměpanskou mocí na sklonku středověku, [w:] *Slezsko, země Koruny české. Historie a kultura 1300-1740*, Díl A. edd. H. Dáňová, J. Klípa, L. a Stolárová, Praha 2008, s. 177-188; P. Kozák, *Konfliktní soužití. Zeměpanská moc, šlechta a obec Velkého Hlohova na sklonku středověku*, [w:] *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 31. května – 1. června 2007 v Brně*, edd. M. Nodl, M. Wihoda, Brno 2008, s. 225-254; P. Kozák, *Politik, Macht, Rituale. Landeseliten des Herzogtums Glogau im ausgehenden Mittelalter*, [w:] *Mittelalterliche Eliten und Kulturtransfer östlich der Elbe. Interdisziplinäre Beiträge zu Archäologie und Geschichte im mittelalterlichen Ostmitteleuropa*, hrsg. von A. Klammt, S. Rossignol, Göttingen 2009, s. 105-123.

² K úloze Otto Schencka a Zikmunda Rottenburga viz P. Kozák, *Zrod stavovského Hlohovska*, s. 32-35; Tzv. válce o hlohovské dědictví se nejnověji podrobně věnoval v disertaci obhájené na Filozoficko-historické fakultě Univerzity v Innsbrucku a Univerzitě Johanna Wolfganga Goetha ve Frankfurtu nad Mohanem M. Müller, *Fürstliche Freundschaften und Einnungen im ausgehenden Mittelalter. Der Glogauer Erbfolgestreit (1476-82) als Fallstudie*, Innsbruck-Frankfurt am Main 2008. Z nejnovějších prací lze dále jmenovat biografii B. Techmańska, *Niespokojny ksiądz Jan II Żagański*, Kraków 2001. Autorce se však nepodařilo zcela přebrodit stín staršího podání, jehož tvůrcem byl H. Szczegóła, *Koniec panowania piastowskiego nad środkową Odrą*, Poznań 1968. Tragické postavě kněžny Barbory věnovali pozornost zejména C. Höfler, *Barbara, Markgräfin zu Brandenburg, verwitwete Herzogin in Schlesien, vermählte Königin von Böhmen. Verlobte Konrads Herrn zu Haydek. Ein deutsches Fürstenbild aus dem XV. Jahrhunderte*. Erste Abtheilung. Prag 1867 a J. Macek, *Tři ženy krále Vladislava*, Praha 1991, s. 5-38.

však není věcí nespornou, neboť dosavadní bádání nahlíží na celou záležitost jinak. Ambicí této studie je proto důsledná polemika s doposud přijímaným výkladem³.

Odlišné odpovědi navrhuje ve svém díle především nejlepší znalec správního a právního vývoje knížectví Marian Ptak. Podle jeho výkladu existoval zastřešující místodržitelství úřad na Hlohovsku od samého počátku. Nejprve jím měl být palatinát, od počátku 14. století pak již hejtmanství zvané později zemské. Kompetence takového úředníka měly být nejširším způsobem dány jeho pozicí zástupce knížete a jeho váha měla přirozeně stoupat v době nepřítomnosti vládce v zemi. Podřízeni mu tak měli od počátku být i hejtmáni jednotlivých vikpild, jinak nejdůležitější úředníci stojící v čele těchto základních trhových, právních, soudních, administrativních a vojenských jednotek organizační struktury země. Zatímco pak ve starší době mělo rozhodnutí takového hejtmána podléhat zpětnému schválení ze strany zeměpána, měla tato povinnost v podstatě odpadnout po roce 1508, kdy Hlohovsko přešlo s konečnou platností do přímého držení českých králů. Od tohoto momentu Ptak vnímá tamního zemského hejtmána jako úředníka plnomocného, jehož rozhodnutí mělo automaticky nabývat síly zeměpanského výnosu. Lojalita místodržitelce pak bazírovala na faktu, že ho panovník dosazoval trvale o své vůli a bez existence formálního nástroje, jehož pomocí by volbu mohla ovlivnit zemská obec⁴.

Předmětem polemiky tak není oblast kompetencí knížecího náměstka. Ty lze jistě obecně charakterizovat jako veškeré pravomoci, které náležely zeměpánu⁵. Felix Matuszkiewicz zdůrazňoval zejména funkci hejtmána na soudě a to jak lenním, tak i alodním (*cúda*). Zmínil i trestně právní kompetence a dodal, že hejtmán také jako zástupce zeměpána reflektoval a schvaloval majetkové převody a uděloval léna⁶. Pro bližší vykreslení okruhu jeho aktivit lze rozvést, že měl na starosti také vrchní správu komorního majetku a zeměpanských příjmů, v čemž mu zřejmě asistoval kancléř knížectví⁷. V zastoupení svého pána přijímal hold

³ Fenomén hejtmanských úřadů ve struktuře státního svazku České koruny patří k aktuálně diskutovaným tématům v české historické vědě. Jedním z nejnovejších plodů této diskuse je i monografie L. Bobková, M. Čapský, I. Korbelářová, a kol., *Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české*, Opava 2009.

⁴ M.J. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa głogowskiego od początku XIV w. do 1742 r.*, Prawo CCX, Wrocław 1991, s. 48-51. Je zcela nepochybné, že při svých úvahách o úřadu zemského hejtmána vycházel ze závěrů prezentovaných v práci F. Matuszkiewicz, *Die mittelalterliche Gerichtsverfassung des Fürstentums Glogau. Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte*, Band 13, Breslau 1911, zejména s. 49 a 140-146.

⁵ Takto obecně je vymezuje M.J. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy*, s. 48.

⁶ F. Matuszkiewicz, *Die mittelalterliche Gerichtsverfassung*, s. 140-146.

⁷ Vyplyvá to např. z instrukcí krále Ludvíka z roku 1523, jak viz Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dále AP Wr.), Księstwo Głogowskie – dokumenty (Rep. 4b), sign. 19 a 20.

a přísahu věrnosti ze strany stavů⁸, stejně jako zemi odstupoval jménem stávajícího knížete ve prospěch jiného vládce⁹. Jakožto reprezentant nejvyšší vládní autority dosazoval do úřadů hejtmany jednotlivých vikpild¹⁰ a udílel jim potřebné instrukce a příkazy¹¹. Rozhodoval sporné záležitosti a to buď osobně¹², nebo prostřednictvím speciálně ustanovených komisí¹³. Sázel městské rady¹⁴, potvrzoval stavovské zástupce (*assessores*) vikpild¹⁵, či prostředkoval mezi jednotlivými, často vůči sobě nevražícími stavovskými skupinami¹⁶. Mimo to hejtman též stvrzoval, jakkoli často více méně automaticky, platnost dohod uzavřených v rámci zemské obce¹⁷ a byl stavům i přímluvcem v jednání s panovníkem¹⁸. Jako vrchní správce komorního majetku pak bral přirozeně účast na procesu jeho legálního zcizování ve prospěch třetích osob, či plnil příkazy knížete ve věci postupování darovaných statků¹⁹.

Nikoli tedy skladbu a rozsah pravomocí zemského hejtmána, ale – jak už bylo naznačeno – dobu a okolnosti vzniku tohoto úřadu bude nutno podrobit bližšímu zkoumání. Marian Ptak se při svém tvrzení, že úřad vznikl již někdy na počátku 14. století, zjevně opřel o důkazy shromážděné Felixem Matuszkiewiczem. Německý právní historik a vynikající znalec hlohovských dějin však své argumenty neskloubil zcela bezchybně. První zmínku o instituci zemského hejtmána pro celé knížectví položil ke 2. říjnu roku 1331. Jednalo se o listinu krále Jana Lucemburského, jejímž zněním panovník potvrdil městu Hlohovu všechna práva a privilegia, a ve které vystoupil i králův náměstek postavený do protikladu k hejtmánům jednotlivých vikpild²⁰. Spojil tím však nespojitelné. V potaz totiž musíme vzít okolnosti vzniku listiny a pozici jejího vydavatele. Zmíněného roku král Jan využil vojska shromážděného původně k tažení proti polskému vládci Vladislavu

⁸ H. Markgraf (ed.), *Annales Glogovienses bis z. J. 1493. Nebst urkundlichen Beilagen*, *Scriptores rerum Silesiacarum*, Band X, Breslau 1877 (dále SRS X.), s. 58-59.

⁹ D. Lentfer (ed.), *Die Glogauer Landesprivilegien des Andreas Gryphius von 1653*, *Rechtshistorische Reihe* Band 147, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-New York-Paris-Wien 1996 (dále Gryphius), s. 188-189, č. 12.

¹⁰ Gryphius, s. 274, č. 50.

¹¹ AP Wr., *Zbiór rękopisów archiwalnych* (Rep. 135), sign. 113, č. 145.

¹² K. Bobowski (ed.), *Regesty nowożytnych dokumentów klasztoru trzebnickiego. Cz. 1 (1501-1600)*, Wrocław 1995, s. 39, č. 55.

¹³ AP Wr., *Klasztor Magdalenek w Szprotawie* (Rep. 120), sign. 187.

¹⁴ Např. SRS X., s. 58. Celou sérii podobných potvrzení z doby hejtmanství Jakuba ze Salzy pak uchovává Archiwum Państwowe w Zielonej Górze z siedzibą w Starym Kisielinie (dále AP Zielona Góra), *Akta miasta Szprotawa*, sign. 60.

¹⁵ SRS X., s. 64.

¹⁶ Gryphius, s. 192-194, č. 16.

¹⁷ Gryphius, s. 191-192, č. 15.

¹⁸ AP Wr., *Dep. Mündel* (Rep. 133), sign. 30.

¹⁹ AP Wr., *Zbiór rękopisów archiwalnych* (Rep. 135), sign. 4, č. 51 a 51b a AP Wr., *Księstwo Głogowskie – dokumenty* (Rep. 4b), sign. 51a a 51c. K postupování darů pak srov. např. AP Wr., *Dep. Mündel* (Rep. 133), sign. 24a.

²⁰ F. Matuszkiewicz, *Die mittelalterliche Gerichtsverfassung*, s. 67.

Lokýtkovi a obrátil hrot útoku proti držávám hlohovských knížat. Násilná intervence vedla ke vzniku nového teritoriálního útvaru, královské části Hlohovska, postoupeného později roku 1384 těšinským (Cieszyn) Piastovcům, do jehož čela byl postaven zemský hejtman zastupující v zemi nesídlícího panovníka²¹. Jednalo se o obvyklou praxi²². Důležitější ovšem je, že tato skutečnost v žádném případě nedokládá existenci obdobného úřadu ve zbylé části země, která zůstala v rukou hlohovských Piastovců.

Když obrátíme pozornost k dochovaným pramenům, může se přesto zprvu zdát, že se teze Mariana Ptaka a Felixe Matuszkiewiczze potvrzují. Vedle hejtmánů jednotlivých vikpild totiž badatel rychle narazí na úředníky označené prostě jako *herzoglicher hauptmann*“ či „*zur zeit hauptmann*“²³. Prvním varováním by však měla být již skutečnost, že tito hejtmáni zpravidla vystupují toliko v roli svědků na zeměpanských listinách. Jejich výskyt v pramenech je tak spíše pasivní než aktivní. Lze samozřejmě namítnout, že účast na listinných pořízeních knížete je dostačující. Proč však neexistují žádné doklady, řečí kterých by tito hejtmáni např. udělovali léna jménem nepřítomného vládce? A podezření vzbuzuje i respekt, je-li se tito lidé (ne)těšili ve společnosti. Těžko uvěřit, že by osoba s postavením místodržitele vystupovala v rámci svědečných řad na jiném než prvním či alespoň druhém místě. Bohužel tomu tak není a je tedy na místě otázka, čím tito hejtmáni ve skutečnosti byli. Analýza pramenného materiálu dochovaného pro 15. století však přece jen nabízí i další interpretační možnosti. Zdá se především, že označení *knížecí hejtman* neznamenal od počátku nic více než synonymum pro hejtmana vikpildu Kožichov (Kožuchów).

Město Kožichov, respektive tamní hrad lze pro sledovanou dobu označit za rezidenční sídlo hlohovských piastovských knížat a to až do jejich biologického odchodu roku 1476²⁴. Nepoměrně větší Hlohov funkci hlavního města de facto

²¹ K okolnostem vzniku části Hlohovska jakožto bezprostřední državy českých králů srov. nejnověji J. Wojtucka, *Začlenění Hlohovska do Koruny české a jeho vývoj v letech 1331-1384*, [w:] *Korunní země v dějinách českého státu I. Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku*, Praha 2003, s. 96-160 (události roku 1331 na s. 103-110); resp. tentýž text publikovaný polsky pod autorčinným dívčím jménem J. Eliášová, *Księstwo Głogowskie pod bezpośrednią władzą królów czeskich w latach 1331-1384*, [w:] *750-lecie powstania Księstwa Głogowskiego. Referaty wygłoszone podczas sesji popularno-naukowej w Zamku Książąt Głogowskich dnia 17 listopada 2001 r.*, Głogów 2002, s. 19-63.

²² V poslední době se místodržiteléské praxi českých králů ve Slezsku věnovala M. Holá, *Vratislavští hejtmáni. Reprezentanti královského majestátu prvních Lucemburků na českém trůně (1335-1378)*, [w:] *Lesk královského majestátu ve středověku*, Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám. Uspoř. Lenka Bobková a Mlada Holá. Praha-Litomyšl 2005, s. 161-175.

²³ Srov. alespoň K. Wutke (ed.), *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens I. Die Kreise Grünberg und Freystadt*, Codex diplomaticus Silesiae, Band XXIV, Breslau 1908 (dále CDS 24), s. 115, č. 2 či CDS 24, s. 131, č. 4.

²⁴ Srov. alespoň T. Andrzejewski (red.), *Kožuchów. Zarys dziejów*, Kožuchów 2003, s. 39-40. V parafialním kostele Nejsvětější Panny Marie našli poslední spočinutí jak vdova

neplnil, neboť byl od vpádu Jana Lucemburského rozdělen na dvě části a staré časy se vrátily teprve později, kdy v jeho zdech sídlila některá knížata z těšínské linie piastovské dynastie. Výraznější změnu v tomto ohledu přinesly teprve války o hlohovské dědictví, během nichž se těšínské části země vojensky zmocnil kníže Jan II. a dosavadní hejtman těšínského dílu hlohovského obvodu Bernard Przimke vstoupil do jeho služeb²⁵. Opětovně scelené město pak již natrvalo zaujalo pozici politického a správního centra knížectví a do čela sjednoceného vikpildu byl postaven jeden z předních dvořanů nového zeměpána Ernst Tschammer²⁶. Jen stěží lze přitom za náhodu považovat fakt, že jde současně o poslední zmínky dokládající existenci samostatného úřadu hejtmána hlohovského vikpildu. Jan II. sídlil přímo v zemi a žádného místodržitele na rozdíl od svých braniborských rivalů nepotřeboval. Porážka hohenzollernských pretensí tak nejen ukončila hlohovskou kariéru Otto Schencka, ale uzavřela i první fázi vývoje úřadu knížecího náměstka. Jakmile pak Hlohovsko roku 1488 dobyla vojska krále Matyáše Korvína, lze sledovat nejen nepřetržitou řadu hejtmanů celé země, ale především zaniká post hejtmána hlohovského vikpildu, který tak zřejmě personálně zcela splynul s trvale obnovenou funkcí místodržícího, jehož sídlem byl tehdy konec konců též hlohovský zámek.

Vratme se však na začátek našich úvah. Totožnost označení *knížecí hejtman* a hejtman kožichovského vikpildu předpokládanou pro starší dobu dokládá samotná řec pramenů. Vilém z Gersdorfu tak byl dne 17. března 1428 v listině knížete Jindřicha IX. označen jednoduše jako *unser hauptmann*²⁷, už 11. ledna příštího roku ale písař upřesnil jeho postavení určením *hauptmann zu Freystadt*²⁸ a o další rok později dokonce výslovně *herzoglicher hauptmann zu Freystadt*²⁹. Podobně např. v listinách kněžny Kateřiny Opolské, vdovy po Jindřichovi VIII., která od závěru 14. do konce druhého desetiletí 15. století držela ve svých rukou kožichovský a zelenohorský (Zielona Góra) obvod³⁰, vystupuje Hanuš Nebelschütz jak s titu-

---

po Jindřichu VIII. Kateřina Opolská, tak i knížata Jindřich IX. a jeho syn Jindřich XI. (tamtéž, s. 30).

²⁵ Naposledy v úřadu pramenně zachycen 4. dubna 1478, jak viz K. Wutke (ed.), *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens II. Kreis und Stadt Glogau*, Codex diplomaticus Silesiae, Band XXVIII, Breslau 1915 (dále CDS 28), s. 123-124, č. 687.

²⁶ V úřadu pramenně zachycen pro dobu od 23. června 1482 (CDS 28, s. 250, č. I/1) do 10. srpna 1487 (CDS 24, s. 62, č. 4).

²⁷ Ve svědečné řadě přitom uveden typicky až po Hanuši Kittlitzovi a hofmistrovi Erichu Lesnowovi. Viz F. Ohnesorge (ed.), *Zur Quellenkunde der Geschichte von Grünberg in Schlesien. Schulschriften aus der Provinz Schlesien 2*, Grünberg 1903, s. 8, č. 8; CDS 24, s. 4, č. 8.

²⁸ CDS 24, s. 4, č. 9.

²⁹ CDS 24, s. 4, č. 9a.

³⁰ K jejímu postavení srov. telegraficky alespoň F. Minsberg, *Geschichte der Stadt und Festung Gross-Glogau. I. Band*, Glogau 1853, s. 232-233; J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, Glogau 1913, s. 110 či nověji T. Andrzejewski, (red.), *Koźuchów*, s. 39.

lem *hauptmann zu Freystadt*³¹, tak o poznání neurčitěji jako *zur zeit herzoglicher hauptmann*³². Podobných dokladů by přitom bylo možno snést celou řadu. Poměrně spolehlivým vodítkem při určování hejtmánů kožichovského vikpildu ve starším období je tak vedle poměrně solidní, a tím komparaci umožňující, pramenné báze paradoxně sama nepřesnost v pojmosloví, stejně jako skutečnost, že valná část kýžených listin byla skutečně vydána v Kožichově. Protože pak město dosti dlouho plnilo rezidenční roli, těšili se reprezentanti tamního obvodu zvýšenému zájmu zeměpánů a není tak vyloučeno, že je tito na dobu své nepřítomnosti skutečně mohli pověřovat nějakými širšími správními funkcemi. Dělo se to ovšem bez formální instrumentalizace a reálné postavení kožichovského správce záleželo vždy na síle osobnosti konkrétního úředníka a na jeho blízkých vztazích k vládnoucímu knížeti. Nemohlo se tak nikdy jednat o klasické hejtmány celého knížectví, což dokládá i titulatura dlouholetého představitele kožichovského vikpildu Ondřeje Schweidnitze, který se v listinách nechával pravidelně nazývat *hoptman zur Freynstad*³³. Vzepjatému sebevědomí vlivného rádce a dvořana tak vděčíme za fakt, že pro dobu jeho setrvání v úřadu mizí z pramenů i zmínky o *knížecím* hejtmánovi.

Zastavit se lze snad ještě u jedné skutečnosti. Jde o úředníky s titulem „*hoptman zcu Glogaw*” či též se zpřesňujícím označením části vikpildu jako např. *Petir Dehir, hoptman zcu Glogaw am theile des... fürsten herzog Bulkin*³⁴. Jak však již z druhého citovaného příkladu vyplývá, nešlo v žádném případě o zemské hejtmány, nýbrž pouze o představitele jedné či druhé poloviny hlohovského vikpildu. Nutno poznamenat, že vlastně ani autor sbírky zemských privilegií Andreas Gryphius ve druhé polovině 17. století nepochyboval o tom, že *haubtleute im Glogischen fürstenthumb* je nutno hledat až v době počínající výslovně rokem 1488. Sborník sestavený barokním intelektuálem totiž otevírá teprve privilegium krále Matyáše Korvína z března 1490³⁵. Na scestí tak badatele svedl vlastně snad až Ferdinand Minsberg tvořící o dvě století později, jenž do svého seznamu plynule zařadil všechny hejtmány, které bylo možno opatřit štítkem *zu Glogaw*³⁶.

Letmá zmínka o knížeti Bolkovi Těšínském a Hlohovském však umožňuje přiložit ještě další doklad teze, že *knížecí* hejtmán byl totožný s hejtmánem kožichovského vikpildu. Když totiž 8. prosince 1448 kníže z těšínské linie Piastovců Vladislav, který trvale sídlil ve své části města Hlohova, potvrzoval měšťanu Mi-

³¹ CDS 24, s. 131, č. 3.

³² CDS 24, s. 131, č. 3a.

³³ Např. alespoň AP Wr., Księstwo Głogowskie – dokumenty (Rep. 4b), sign. 32ee. V úřadu pramenně zachycen od 7. července 1456 (CDS 24, s. 110, č. 3) do 25. ledna 1477 (CDS 24, s. 133, č. 9). Zažil tak vládu tří knížat: Jindřicha IX. († 1467), Jindřicha XI. († 1476) a vdovy Barbory Hlohovské.

³⁴ AP Wr., Klasztor Klarysek w Głogowie (Rep. 79), sign. 17 a 18.

³⁵ Gryphius, s. 317-319. Epizodické vystoupení Otto Schencka z roku 1476 neznal.

³⁶ F. Minsberg, *Geschichte der Stadt und Festung Gross-Glogau. II. Band. Mit Urkunden und Dokumenten*, Glogau 1853, s. 522-525.

kuláši Dreissigmarckovi privilegia spojená s jeho držbou zemských statků, objevil se mezi svědky i *sein hauptmann* Kunc Tschammer³⁷. Ten samý pak v listině svého pána vystoupil i v únoru roku 1457, označen však již titulem vyvracejícím veškeré pochybnosti o postavení svého nositele a znějícím *herzoglicher hauptmann zu Glogau*³⁸. Znovu se tak vynořuje naznačená souvislost, totiž že se jednalo v prvé řadě o hejtmana vikpildu rezidenčního města, z podstaty věcí trvaleji se zdržujícího v okolí zeměpána, stejně jako tomu bylo v případě Kožichova.

Můžeme tak s konečnou platností opustit teze naznačené kdysi Felixem Matuzkiewiczem a později rozvedené Marianem Ptakem. Úřad zemského hejtmana knížecí většiny hlohovského knížectví nelze ztotožnit s jakoukoli formou zastupitelské instituce před rokem 1476. Výjimku potvrzující pravidlo představuje pouze specifický vývoj menšího dílu země dobytého počátkem třicátých let 14. století Janem Lucemburským a proměněného v tzv. královskou a později těšínskou část Hlohovska. Až do jejího předání do rukou těšínských Piastovců roku 1384 byl tento díl původního knížectví spravován královskými (a tedy skutečně zemskými) hejtmany³⁹. Zdá se přitom, že se obdobná praxe udržela i po nástupu Přemysla I. Těšínského, jenž v nově získané državě, jejímž základem byla polovina vikpildu Hlohov a obvod města Gory (Góra Śląska), nikdy nesídlil. V pramenech se tak pravidelně objevuje označení *houptman czu Grosenglogaw vnd czu Gor*⁴⁰, což naznačuje intenzivnější propojení vrchní správy obou nevelkých územních celků. Je však příznačné, že i v tomto případě „spojený“ úřad zaniká kolem poloviny 15. věku, kdy se na hlohovském hradě trvale zabydleli příslušníci těšínské větve piastovské dynastie.

K opatrnosti ve vynášení soudů ostatně vybízí i příklad Kašpara Promnitze, jenž stál roku 1525 v čele kožichovského a současně zelenohorského vikpildního okrsku⁴¹. Personální propojování obvodních hejtmanství tak snad nebylo věcí zcela neznámou ani v původně knížecí části země a mohlo souviset s prostou snahou po zefektivnění zemské správy. Není přitom příliš podstatné, že se jedná o doklad poměrně pozdní. Nemalá část městských archivů z hlohovského prostředí totiž utrpěla nenahraditelné ztráty ještě před začátkem 20. století, čehož je výrazným dokladem právě Zelená Hora⁴². Pro celé 15. a počátek 16. století máme výslovně

³⁷ CDS 28, s. 93.

³⁸ CDS 28, s. 102, č. 516.

³⁹ Prvním z nich byl Hynek z Dubé. Veškeré relevantní údaje týkající se hlohovských dějin 14. stol. shromáždila J. Wojtucka, *Začlenění Hlohovska do Koruny české*.

⁴⁰ Zde viz AP Wr., Księstwo Głogowskie – dokumenty (Rep. 4b), sign. 44.

⁴¹ E. Graber (ed.), *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis Sprottau. Codex diplomaticus Silesiae*, Band XXXI, Breslau 1925 (dále CDS 31), s. 47, č. 198.

⁴² Již Fritz Ohnesorge si v úvodu své edice posteskl, že by se našlo jen málo tak starých měst jako je Zelená Hora, jež by utrpěla srovnatelné ztráty na pramenné materií ke svým dějinám. Z doby 1300-1400 znal pouze jednu listinu a ze století následujícího 12, jak viz F. Ohnesorge (ed.), *Zur Quellenkunde*, s. 1. Obdobný stav konstatoval pro případ Krosna i J. Habrych,

doloženy pouhopouhé dva hejtmány tamního vikpildu, mezi nimiž je rozestup více než sto let. Vedle zmíněného Promnitze tak známe vlastně pouze Mikuláše Anczyda, který vystoupil roku 1408 jako svědek v listině kněžny Kateřiny⁴³. Jedním dechem ovšem dodávám, že k roku 1525 zachycené spojení úřadu zelenohorského a kožichovského hejtmána může mít kořeny i v prostém faktu neexistence hradu v Zelené Hoře, který shořel za bojů roku 1488 a již se nikdy nedočkal svého obnovení⁴⁴.

Zmínka o Kašparu Promnitzovi však mimovolně otevírá ještě jeden problém. Podle Mariana Ptaka měl král Vladislav roku 1511 všechna vikpildní hejtmanství zrušit a podřídit je přímému dohledu zemského hejtmána. Nařízení podle něj dočasně přežily pouze úřady v Goře, Šprotavě (Szprotawa) a Svobodíně (Świebodzin)⁴⁵. Ptak měl na mysli privilegium z 12. února, kterým panovník mimo jiné prohlásil, že *das ganntz furstenthumb sol durch einen gemeinen hawbtman ... an vnnsere stat vollmächtig gehalten werden*⁴⁶. Uvedenou větu je však potřeba číst v kontextu celé listiny, jejímž obsahem je královův opakovaný slib, že neodtrhne Hlohovsko od České koruny a nezciží zemi ani její část ze své bezprostřední, komorní držby. Nejde tak v žádném případě o rušení existujících vikpildních hejtmanských úřadů, ale o stavy vynucené zdůrazněním faktu, že Hlohovsko má být skrze králova zástupce trvale spravováno nedílně. Nemáme tak co do činění s reformou správy, ale s dokladem snahy zemské obce udržet a garantovat nyní i do budoucna územní celistvost knížectví. Jen pro doplnění dodávám, že prameny znají hejtmány všech vikpild s výjimkou samotného Hlohova i po zmíněném datu 1511⁴⁷.

Vlastně by se dalo spekulovat, že jedním z důvodů výslovného podtržení celozemské působnosti onoho *společného hejtmána* byla i relativní novost úřadu. To se však již pomalu dostáváme na nejistou půdu závánějící pouhým rétorickým cvičením. Ovšem opět jen z části. Podrobnější nahlédnutí titulatury jednotlivých místodržitelů z rané fáze existence úřadu a tedy z let 1476/1488-1533 totiž nejen že prozrazuje překvapivě mnoho o genezi a vnitřním vývoji hejtmanství samotného, ale poskytuje i velmi zajímavé informace týkající se sebevědomí, sebereflexe a sebe prezentace zástupců panovnické moci.

Najdawniejsze dzieje ziemi krosnieńskiej, [w:] *Ze studiów nad średniowiecznym Głogowem i Krosnem. Prace Lubuskiego towarzystwa naukowego. Komisja historii VII. Zeszyt 3*, Zielona Góra 1970, s. 153-171.

⁴³ H. Schmidt, *Geschichte der Stadt Grünberg, Schlesien*, Grünberg 1922, s. 12-13. Uvažovat se pak dá ještě o šlechtici jménem „*Schenke Heynrich von Lanzberg*“, jenž 27. února 1428 potvrdil prodej vsi Wilkanowo ve prospěch zelenohorského proboštství, jak k tomu srov. F. Ohnesorge (ed.), *Zur Quellenkunde*, s. 7, č. 7.

⁴⁴ H. Schmidt, *Geschichte der Stadt Grünberg*, s. 12.

⁴⁵ M.J. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy*, s. 215.

⁴⁶ Gryphius, s. 219-221, č. 26.

⁴⁷ Viz příslušné pasáže knihy P. Kozák, *Zrod stavovského Hlohovska*.

Pro úvodní přehled uvádím tabulku v pramenech zachycených zemských správci⁴⁸:

jméno	zachycen pro dobu	hejtman/ jeho zástupce
Otto Schenck z Landisbergu	VI. 1476 – XII. 1476	hejtman
Zikmund Rottenburg	IX. 1476 – I. 1477	hejtman
Urban Hollinperger alias Nymptsch	XII. 1488 – IX. 1490	hejtman
Kryštof Talckenberg na Talkensteině (Podskale)	IX. 1490 – XI. 1490	hejtman
kníže Kazimír II. Těšínský	II. 1491 – IV. 1491	hejtman
Jan Polak Karnkowski	IV. 1491 – IX. 1498	hejtman
<i>Stanislav Karnkowski (bratr Jana)</i>	<i>VI. 1495</i>	<i>zástupce</i>
<i>Ernst Tschammer z Osetna</i>	<i>IV. – XII. 1497, IV. – IX. 1498</i>	<i>zástupce</i>
Diviš ze Zahrádky	V. 1499 – XII. 1499	hejtman
Mikuláš Peschick z Bielaw	1499 – VII. 1508	hejtman
<i>Ernst Tschammer z Osetna</i>	<i>II. 1505</i>	<i>zástupce</i>
vratislavský biskup Jan V. Thurzo	VII. 1508 – III. 1509	hejtman
<i>Václav Haugwitz z Kręska</i>	<i>X. 1508 – III. 1509</i>	<i>zástupce</i>
kníže Kazimír II. Těšínský	IV. 1509 – IV. 1511	hejtman
<i>Hanuš Unwürde</i>	<i>1509 – VII. 1510</i>	<i>zástupce</i>
<i>Dr. Jakob ze Salzy a Schreibersdorfu</i>	<i>1510</i>	<i>zástupce</i>
Dr. Jakob ze Salzy a Schreibersdorfu	1511 – XII. 1522	hejtman
<i>Jindřich Wunsch z Brodowa</i>	<i>XII. 1520</i>	<i>zástupce</i>
<i>Hanuš Dylrn</i>	<i>1520</i>	<i>zástupce</i>
<i>Ernst Nebelschütz z Rzeczycy</i>	<i>III. a IX. 1521, III. 1522, 1523</i>	<i>zástupce</i>
<i>Seifart Nechern z Sieroszowic</i>	<i>VI. a XII. 1521, 1523</i>	<i>zástupce</i>
<i>Kryštof Schöff, Seifart Nechern, Ernst Nebelschütz</i>	<i>V. 1521, V. a XI. 1522</i>	<i>kolektivně zást.</i>

⁴⁸ Kurzívou uvedeni zástupci zemských hejtmanů. Římské číslice označují měsíce v roce. Pramenné doklady k zachyceným mezním datům výskytu uvedených osob v úřadě viz přílohu knihy P. Kozák, *Zrod stavovského Hlohovska*, s. 351-353.

<i>Seifart Nechern, Ernst Nebelschütz</i>	X. 1522	<i>kolektivně zást.</i>
<i>Kryštof Schweidnitz</i>	1522	<i>zástupce</i>
Kašpar Kittlitz z Małomic	XII. 1523	hejtman
kníže Karel Minstrbersko-Olešnický	V. 1523 – 1533	hejtman
<i>Melchior Puster</i>	1523, IX. 1524, IX. 1526	<i>zástupce</i>
<i>Kryštof Schweidnitz</i>	IV. 1528 a dále	<i>zástupce</i>

V prvé řadě je potřeba upozornit na skutečnost, že během poměrně krátké doby prodělal prudký vývoj již samotný název místodržitelského úřadu. Badatelé se tak mimochodem dostávají do rukou další z důkazů pozdního vzniku celé instituce, s jejímž pregnantním pojmenováním měli problémy nejen zástupci nejširšího spektra tehdejší společnosti, ale i jeho vykonavatelé. Na první pohled je to zřejmé hned v převratných letech 1476 a 1477, kdy se exponenti braniborské politiky Otto Schenck a Zikmund Rottenburg honosili nezvyklým titulem zemský fojt (*landvogt*)⁴⁹. Byla to konec konců právě ona neobvyklost, mající kořeny v zjevném importu cizích, nespíše lužických⁵⁰, tradic, jež spolu s nechutí k hohenzollernským řádům zabránila obecnému přijetí a zakotvení takového označení.

Obnovená potřeba zřídit zastupitelský úřad reprezentující v čase po konečném pádu piastovské vlády nepřítomného zeměpána se již nesla na zcela jiné vlně. Hned první náměstek dosazený králem Matyášem Korvínem se patrně spokojil s tradičním označením hejtman (*capitaneus, capitaneus regis*). Alespoň ho tak tedy chtěl vidět autor Hlohovských análů⁵¹. To je ovšem důležitá okolnost. Nejinak tomu totiž bylo i v případě jeho nástupce dosazeného novým králem Vladislavem Jagellonským. Tentokrát si můžeme na pomoc vzít současníka dějů Marcuse Kyntsche, podle jehož slov se stal *Talckenberg zu Glogau hauptmann von königlicher majestät befehlung*⁵². Zůstává ovšem otázkou, jak tito úředníci vnímali sami sebe. Pokud lze věřit editorům příslušných svazků slezského kodexu, že zachovali při registování v listinách se vyskytující originální terminologii, tak se Hollinperger označoval jak za zemského hejtmana (*hauptmann des fürstentums Gross-Glogau, Freystadt, Sprottau etc.*), tak za jakéhosi zástupce knížectví (*anwalt der fürsten-*

⁴⁹ CDS 24, s. 77, č. 42; s. 133, č. 9; s. 189, č. 145 a 146.

⁵⁰ Zikmund Rottenburg byl hohenzollernským zemským fojtem v dolnoloužické Chotěbuzi (Cottbus), jak srov. např. A.F. Riedel (ed.), *Codex diplomaticus Brandenburgensis. Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Quellenschriften für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten II/5*, Berlin 1848, s. 69-70, č. 1816; s. 362-363, č. 2069.

⁵¹ SRS X., s. 58-60.

⁵² G.A. Stenzel (ed.), *Von den Geschichten Hertzogs Hannss, wie sich in dem 1488 Jahr ergangen hat*, [w:] *Scriptores rerum Silesiacarum IV*, Breslau 1850, s. 18.

tümer Gross-Glogau, Freystadt, Sprottau etc.)⁵³. Stejným způsobem, tedy termínem zástupce (*anwald*) označil svého muže Kryštofa Talckenberga v listopadu 1490 i král Vladislav⁵⁴.

Nepoměrně vyšší formální povědomí měl o svém postavení kníže Kazimír II. Těšínský, který se z pověření českého a uherského krále ujal správy Hlohovska na několik málo měsíců následujícího roku. Ve svých rukou spojil nejen místodržitelství úřad knížectví, ale především i vrchní hejtmánství celého Slezska. Jeho původ a postavení v rámci vrcholných politických struktur mu dovoľovalo vystupovat suverénněji, což se odrazilo i v užívání sebevědomého titulu mocný hejtman (*geweldiger hewtman*)⁵⁵.

Krátká doba, která mu byla k úřadování vyhrazena, nepřekročila práh pouhé epizody. Když pak v dubnu roku 1491 předával pomyslné správcovské žezlo Janu Karnkowskému, polskému vojevůdci a zástupci králova mladšího bratra a novopečeného hlohovského vládce Jana Albrechta, jednalo se o v pořadí již čtvrtého zemského hejtmana za poslední tři roky. Neobyčejně rychlé střídání osob na postu panovníkova přímého zástupce bylo zapříčiněno dynamickým vývojem obsazení knížecího stolce. Doba se nesla ve znamení všeobecného rozkolísání tradičních jistot, propadu autority knížecí moci a boje jednotlivých stavovských a zájmových uskupení o získání rozhodujícího vlivu na dění v zemi.

Nový hejtman položil v titulatuře mimořádný důraz zejména na fakt, že je správcem celého knížectví a podléhájí mu tak představení všech vikpild. Svě výsadní postavení ovšem zdůrazňoval i odkazem na autoritu svého pána, jenž se záhy stal i polským králem, a také pravidelným spojováním pojmů hejtman a místodržitel země (*Johann Polack vonn Karankow, vonn wegenn des... herrenn Johannss Albrechts khoniges zw Polenn... des furstenthums Grossglog etc. gemeyner hewptman vnud vorweser*)⁵⁶. Zvýšený zájem panovníkova náměstka na zdůraznění územního rozsahu jeho pravomocí přitom respektovali i autoři Hlohovských análů, kteří jej vytrvale označovali titulem *universalis capitaneus hujus ducatus*, respektive *capitaneus generalis hujus ducatus*⁵⁷. Pokud se pak Karnkowski nechal po dobu své nepřítomnosti v zemi zastupovat, bylo typické, že jak jeho bratr Stanislav, tak

⁵³ CDS 24, s. 107, č. I. V. 5; CDS 31, s. 108-109, č. 9. Hugo Schmidt ho chybně nazývá „*Sebastianem*“ namísto Urbanem, jak srov. H. Schmidt, *Geschichte der Stadt Grünberg*, s. 27 a je nepochybné, že omyl převzal z knihy O. Wolff, *Geschichte der Stadt Grünberg in Niederschlesien von ihrer Entstehung bis zur Einführung der Reformation*, Grünberg 1848, s. 131.

⁵⁴ AP Wr., Księstwo Głogowskie – dokumenty (Rep. 4b), sign. 5. Někdy uváděn i pod jménem „*Cristoff von Falkenberg vf dewen*“ jako tomu je v tomto případě.

⁵⁵ CDS 28, s. 134, č. 764.

⁵⁶ AP Wr., Dep. Mündel (Rep. 133), sign. 23.

⁵⁷ SRS X., s. 64-66.

i šlechtický předák Ernst Tschammer kladli při svém jednání důraz především na hejtmanovu plnomocnou pravomoc (*vollmächtiger hauptmann*)⁵⁸.

Poměrně dlouhá a co se vnitřních poměrů v zemi týče konstitutivní hejtman-ská správa Jana Polaka Karnkowského byla ukončena díky dalšímu střídání osob na hlohovském trůně. Země nejprve přešla pod přímou správu krále Vladislava, který ji ovšem záhy předal dalšímu ze svých bratrů, Zikmundovi. Vladislavův hejtman Diviš ze Zahrádky⁵⁹ vsadil na královskou vůli, která ho vynesla do jeho úřadu a propůjčila mu moc jednat (*aws befele des durchlewchtigiste vnd grosmechtigiste fursten vnd hern hern Vladislav kuniges zu Vngern vnd Behome... hewptman desir furstenthme*)⁶⁰. Šlo o vzorec, který měl dojít trvalejšího uplatnění i v příštích letech. Sami stavové přitom důsledně setrvali na určení *koniglichin volmechtigin howptman alhir dis furstenthumbs*⁶¹, neboť důraz položený na plnomocnost správcova rozhodování upevňoval právní platnost jím potvrzených ujednání.

Dosavadní literatura svorně uvádí, že po Divišově odchodu nastoupil na jeho místo Albrecht Sobek ze Sułowa a z Wąsosza, šlechtic pocházející ze slezského Olešnicka a jeden z dvořanů stojících velmi blízko novému knížeti Zikmundovi Jagellonskému. V úřadě měl setrvat až do poloviny roku 1501, kdy ho jeho pán vyslal jako zemského hejtmána do nově získaného Opavska. Osířelého hlohovského úřadu se pak měl ujmout Mikuláš Peschick z Bielaw, jenž v něm vydržel až do konce tamního Zikmundova panování. Takto načrtnutý sled událostí je však jen stěží možný.

Je samozřejmě mimo jakoukoli pochybnost, že Albrecht Sobek zastával od roku 1501 post zemského hejtmána opavského knížectví⁶². Účastnil se též poselstva vyjednávacího podmínky nástupu Zikmunda Jagellonského na Hlohovsku, jak analýzou pramenů prokázal Stanisław Nowogrodzki⁶³. Tvzení, že v mezidobí let 1499 až 1501 zastával i funkci místodržícího na Hlohovsku, je však jistě mylné. Do odborné literatury jej uvedl Adolf Pawiński, který i načrtl posloupnost jednotlivých hejtmanů⁶⁴. Byl to sice právě Nowogrodzki, kdo jako první upozornil na fakt, že vývody jeho předchůdce týkající se střídání osob v hejtmanském úřadu

⁵⁸ CDS 24, s. 119, č. 7; AP Wr., Zbiór rękopisów archiwalnych (Rep. 135), sign. 113, č. 153.

⁵⁹ Jednalo se o šlechtice českého původu, jehož dosazením do úřadu se král Vladislav snažil uklidnit stavovskou reprezentaci Českého království, jak viz P. Kozák, *Zrod stavovského Hlohovska*, s. 159-160.

⁶⁰ AP Wr., Dep. Mündel (Rep. 133), sign. 28.

⁶¹ AP Wr., Dep. Mündel (Rep. 133), sign. 26. Hovořili tak o něm i zpětně, jak srov. např. Gryphius, s. 191-192, č. 15.

⁶² V úřadě pramenně poprvé doložen v prosinci toho roku, jak viz J. Kapras (ed.), *Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského. Díl II. Desky zemské. Část 1. (1431-1536)*, Praha 1908, s. 143-144, č. 84.

⁶³ S. Nowogrodzki, *Rządy Zygmunta Jagiellończyka na Śląsku i w Łużycach (1499-1506)*, Kraków 1937, s. 11-15.

⁶⁴ A. Pawiński, *Młode lata Zygmunta Starego*, Warszawa 1893, s. 80-81, 147-148.

nejsou zcela přesné⁶⁵. To mu ovšem nebránilo přebírat automaticky některé jeho dílčí závěry a potvrdit tak Sobka v jeho úřadu.

Andreas Gryphius v 17. století nepochyboval, že již roku 1499 spravoval zemi jménem knížete Zikmunda Mikuláš Peschick a Sobkovo jméno nezná⁶⁶. Dalo by se sice oponovat, že se barokní intelektuál mohl zmýlit, či neměl po ruce relevantní informace a realitu si pouze domýšlel. Jeho slova však potvrzují jiné, tentokrát již dobové prameny. Už 14. října 1500, a tedy v době, kdy Zikmund ještě prokazatelně nedržel Opavsko a Sobek tudíž nemohl být tamním hejtmanem, potvrdil v Hlohově Mikuláš Peschick z titulu zemského hejtmana prodej platu, který postoupili ve prospěch církve bratři Melchior a Kryštof Bergové⁶⁷. Jednání o předání Opavska do Zikmundových rukou se navíc rozběhla teprve v červnu roku 1501, zatímco Peschick vystupoval jako *aus befehl des fürsten Sigismund in Schlesien herzogs zu Grossglogau-Freystadt-Gor hauptmann und verwesser des genannten fürstentums* i v dubnu toho roku⁶⁸. Pawiński své tvrzení založil na poukazu k obsahu knih účtů, které si kníže Zikmund pečlivě vedl. Právě ty však podle všeho nic nedokazují, neboť Sobek v nich pravidelně vystupuje pouze jako opavský zemský hejtman, kdežto příjmy plynoucí do zeměpanské pokladnice ze slezského severovýchodu odesílal vedle něj stojící anonymní *hlohovský hejtman* a tedy nepochybně Mikuláš Peschick⁶⁹.

Nikoli tedy Zikmundův vlivný dvořan Albrecht Sobek, ale jakýsi Mikuláš Peschick zastával se vši pravděpodobností od počátku funkci knížecího náměstka na Hlohovsku. Kdo to však byl? A proč padla volba právě na něj, když podle všeho nepatřil k původnímu dvorskému okruhu mladšího Jagellonce⁷⁰, což se odrazilo i v pověstné bezejmennosti údajů v kolonkách zmíněných účetních knih. Nowogrodzki si rady příliš nevěděl a odpovědi nenabídl ani jiní badatelé⁷¹. Roku 1492 se však mezi svědky listiny vydané z moci hejtmana Jana Polaka Karnkow-

⁶⁵ S. Nowogrodzki, *Rzqdy Zygmunta*, s. 12-13.

⁶⁶ Gryphius, s. 317.

⁶⁷ CDS 28, s. 143, č. 818.

⁶⁸ CDS 31, s. 40, č. 148.

⁶⁹ Knihu účtů zaznamenávající příjmy a výdaje z let 1500 až 1504 uchovává Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego dz. 1, Rachunki Królewskie, sign. 29. Dílčí edice viz A. Pawiński, *Młode lata*, s. 233-270 a A. Divéky (ed.), *Zsigmond lengyel herceg Budai számadásai (1500-1502, 1505)*, Magyar történelmi tár XXVI, Budapest 1914.

⁷⁰ Složení dvora Zikmunda Jagellonského před jeho nastoupením na polsko-litevský trůn analyzoval nejnověji P. Kozák, *Dvorská společnost hlohovského a opavského vévody Zikmunda Jagellonského*, [w:] *Skladba a kultura dvorské společnosti. Dvory a rezidence ve středověku II*, edd. D. Dvořáčková-Malá, J. Zelenka, Mediaevalia Historica Bohemica. Supplementum 2, Praha 2008, s. 257-284; resp. i P. Kozák, *Zrod stavovského Hlohovska*, s. 173-214.

⁷¹ Mám tím na mysli zejména německou práci E. Breyther, *König Sigismund von Polen in Schlesien, Striegau* 1906 a knihu polského autora Z. Boras, *Zygmunt Stary w Głogowie*, Katowice 1983, která je však spíše jen nepřesným opisem Pawińského a Nowogrodzského.

ského objevil rovněž nenápadný *Nikolaus Piessigk*⁷², kterého lze bez výraznějších problémů ztotožnit s postavou pozdějšího prvního zeměpanského úředníka⁷³. Ve hře je samozřejmě možnost Peschickova slezského, potažmo přímo hlohovského původu. Mohl však stejně dobře přijít v doprovodu hejtmana Polaka⁷⁴. Ve prospěch druhé verze se zdá hovořit fakt, že se s jeho rodovým jménem v hranicích knížectví nesetkáváme. Nade vše pochybnost je ovšem skutečnost, že se kníže při rozhodování o personálním obsazení čelného úřadu nově získané země řídil pragmatismem. Jeho volba proto nepadla na žádného z oblíbených dvořanů, ale na člověka úzce spojeného s nedávným vnitřním vývojem knížectví, znalého místních poměrů, dostatečně čitelného pro vůdčí osobnosti místní zemské politiky a podle všeho též ztělesňujícího kontinuitu v konečných důsledcích úspěšného správcovství Jana Karnkowského. Odrazem akcentu kontinuity v praktické politice mohlo být konec konců i užívání Polakem zavedeného titulu *gemeyner hawbtman vnnnd verweser*⁷⁵, či stavy preferovaného označení *volmechtiger hewptman*⁷⁶.

Kníže Zikmund předal nedlouho po svém dosednutí na polský a litevský trůn všechny své země zpět do rukou českého a uherského krále Vladislava, což se stalo příčinou dalších změn na postu hlohovského zemského hejtmana. Nejprve došlo k pokusu podřídit nové bezprostřední knížectví přímému dohledu nejvyššího královského představitele ve Slezsku. Roku 1508 jím byl vratislavský (Wrocław) biskup Jan V. Thurzo, kterého však již následujícího roku nahradil nám již známý těšínský kníže Kazimír II. Personální propojení hlohovského a vrchního slezského hejtmanství mělo dva důsledky. Nastal stav v podstatě trvalé osobní nepřítomnosti vrcholného úředníka v Hlohově, který zcela paralyzoval výkon jeho povinností. Řešení bylo obratem nalezeno v ustanovení hejtmanova zplnomocněnce pocházejícího později z řad hlohovské šlechty, jehož úkolem bylo zabezpečovat každodenní chod úřední agendy. Nová instituce hejtmanova zástupce, skrze kterého mohla na postup zeměpanské moci dohlížet sama zemská obec, nenarazila na žádný odpor ze strany stavů, osvědčila se v praxi a brzy tendovala ve stálý úřad.

Rozdvojení si ovšem vynutilo i změnu, či zpřesnění titulatury. Zatímco v případě Ernsta Tschammera postačovalo roku 1505 ujištění Mikuláše Peschic-

⁷² CDS 24, s. 79, č. 54.

⁷³ Varianty Peschickova jména, se kterými je možno setkat se v pramenech (*Peschig, Perschig, Pieschig*...), shrnul přehledně S. Nowogrodzki, *Rzqdy Zygmunta*, s. 30, pozn. č. 3.

⁷⁴ K roku 1492 se dochovala výpověď zmocněnce hlohovských radních Petra Glogera, v níž se nachází zajímavý údaj o Polakově služebníku jménem *Nicolasch*, jenž překládal jeho projev z polštiny do němčiny (CDS 28, s. 136, č. 774). Mohlo by se tak nakonec docela dobře jednat i o Mikuláše Peschicka a jeho jazykové znalosti by též mohly svědčit ve prospěch teze o jeho polském původu.

⁷⁵ AP Wr., Klasztor Magdalenek w Szprotawie (Rep. 120), sign. 183. Titul *gemeiner hauptmann* v Peschickově případě užíval i samotný kníže Zikmund, jak např. AP Wr., Klasztor Klarysek w Glogowie (Rep. 79), sign. 34. Často si však vystačil s určením *heubtman zu Glogaw* (Gryphius, s. 202-210, č. 19) apod.

⁷⁶ Gryphius, s. 192-194, č. 16.

ka, že mu do svého návratu předal *amacht & hewptmanschaft*⁷⁷, začal se Thurzo označovat titulem královský místodržitel (*königlicher statthalter*)⁷⁸ hlohovského knížectví, v čemž jeho příkladem plynule následoval i Kazimír II. Těšínský (*königlicher stadthelder*)⁷⁹. Jejich zástupcům Václavu Haugwitzovi, dr. Jakubovi ze Salzy a Hanuši Unwürdemu se pak dostalo označení *naš* hejtman či plnomocný hejtman, které tak veřejně ohlašovalo původ moci a postavení jeho nositelů⁸⁰. Neustálé poměry však přitom stále ještě umožňovaly popustit uzdu fantazii a především prezentaci vlastních mocenských pozic. Nic tak nebránilo Jakubovi ze Salzy, aby se v listině vydané z vlastního rozhodnutí nepasoval do role plnomocného nositele vládní moci (*vollmächtiger gewaltträger*), jakkoli neopomněl zmínit delegující autoritu nadřízeného místodržitele⁸¹.

Uznávaný diplomat a hornolužický šlechtic Salza se roku 1511 stal sám zemským hejtmanem v Hlohově, čímž padla personální unie v hlohovském a celoslezském zastupitelském úřadu. Snad aby své postavení odlišil od praxe nedávné doby a navázal přitom na zaběhnutý a nyní již kýženou tradicí posvěcený starší stav, vrátil se zpět k označení své funkce pojmem plnomocný hejtman⁸². Vzdělanec a doktor církevního i světského práva osvědčil vytříbený smysl pro symbolickou sílu slova již v době, kdy začínal jako podřízený místodržitele Kazimíra Těšínského. Nejinak tomu bylo nyní. Posun ve stylu vedení a výkonu svěřeného úřadu se však odrazil i ve zvýšeném zdůrazňování plnou moc delegující vrchní panovnické autority. Jestliže se tedy dva bezprostřední Salzovi předchůdci neváhali označit za královské místodržitele, uvedl jejich nástupce do praxe neobyčejně důmyslnou a svým rozsahem v hlohovském prostředí neobvyklou titulární charakteristiku vlastního postavení jako plnomocného hejtmana z králova obzvláštního příkazu

⁷⁷ Gryphius, s. 272, č. 47.

⁷⁸ C. Grünhagen, H. Markgraf (ed.), *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter I*, Leipzig 1881 (dále LBUS I.), s. 257, č. 120.

⁷⁹ AP Wr., Dep. Mündel (Rep. 133), sign. 33.

⁸⁰ Biskup Jan V. uvedl, že k prodeji statku Sigmundtem Rotenburgem došlo *vor seinem hauptmann Wenzel von Haugwitz von Kranz* (LBUS I., s. 257, č. 120). Obdobně pak k událostem obsaženým v listinách Kazimíra II. Těšínského došlo *vor denn edlenn hochgeleeren hrun Secowff vom Salcza baidere rechte doctore vnnsern besundern libenn vnnd angezaigtenn Glogisschen furstenthums hawptman* (AP Wr., Dep. Mündel (Rep. 133), sign. 33), resp. *vor Hans Vnwirdenn vonn Loges vnnsren getraw lieben vnnd volmechtigenn hawptmann angezaigten Glogisschen furstenthums* (AP Wr., Klasztor Magdalenek w Szprotawie (Rep. 120), sign. 192).

⁸¹ Tituloval se doslovně jako *beider rechte doktor des fursten... herzogen zu Teschen, beider Schlesien königlicher majestät zu Ungarn, Böhmen obrister hauptmann und königlicher stadthalters Glogischer Furstenthums allher geschickter vollmächtiger gewaltträger*, jak viz AP Wr., Klasztor Magdalenek w Szprotawie (Rep. 120), sign. 191.

⁸² Návrat ke starému označení respektoval i král, jenž ho nazýval *hauptmann zu Glogaw*, jak viz např. AP Wr., Księstwo Głogowskie – akta (Rep. 24), sign. 557. A stejně postupovali i čeští stavové (*beyder recht doctorn vnnd haytmann zu Grossen Glogaw*), jak např. Gryphius, s. 223-224, č. 28.

a nařzení. Svě osobní kvality a dispozice přitom neváhal veřejně prezentovat odkazem na dosažené vzdělání:

ich Jakwff vom Salza von Schreiberssdorff baidet recht doctor aws sunderlichem beuelh vnnd vorschaffen des durchlawchttigisten grossmechtigisten fürsten vnd hern hern Wladislaen kheniges zw Vnngerenn Behmenn zc. marggrawen zu Mehrhrn zc. herrzogenn zw Lurzennburg vnnd zu Schlessien zc. meines allirgnedigistenn herrnn der fürstenthwmur Grossenglogaw Freynstad zc. volmechtiger hawbtman⁸³.

Vypjatý odkaz na legitimizující panovnickou moc oslabil Salza teprve v samém závěru svého setrvání v úřadu hlohovského zemského hejtmana. Příznačné ovšem je, že se tak stalo v době, která se nesla ve znamení zásadní proměny jeho vlastního společenského postavení. Počátkem srpna roku 1520 skonal v Nise vratislavský biskup a bývalý královský náměstek na Hlohovsku Jan V. Thurzo a z nadcházející volby vzešel jako vítěz právě Jakub ze Salzy⁸⁴. Rázem se tak stal jedním z nejvlivnějších mužů ve Slezsku, což se záhy odrazilo i v titulu, který používal při výkonu svých úředních povinností v hranicích hlohovského knížectví. Dřívější květnatá forma byla nahrazena kratším a především o poznání sebevědomějším výrazem *wir Jacobus erweleter vnnd bestetigeter bisschuff zue Breslaw vnnd Glogisschenn Furstenthums hawptmann*⁸⁵, který se tak blížil střízlivému označení užívanému kdysi knížetem Kazimírem II. Těšínským a biskupem Janem, jejichž sociálnímu rangu se nyní Salza biskupskou efekcí přiblížil či přímo vyrovnal.

Zároveň však vyvstaly problémy praktické povahy, neboť nebylo myslitelné, aby nejvyšší představitel vratislavské diecéze dlel v Hlohově a staral se osobně o chod jednoho ze slezských knížectví. Zapeklitá situace byla ovšem elegantně vyřešena inspirací z nedávné minulosti. Na scénu se tak vrátila instituce zástupce zeměpánova náměstka, který dlel na hlohovském zámku a staral se o každodenní praktický chod správních záležitostí. Oproti časům Kazimíra Těšínského a Jana Thurza se však o sto osmdesát stupňů obrátilo titulární oslovení nadřízeného a podřízeného úřadu, které nutně respektovalo označení užívané Jakubem Salzou. Nejvyšší správce tak i nadále v pramenech vystupoval jako hejtman hlohovského knížectví (*des furstenthumbs Grossenglogaw hewptman*)⁸⁶ a jeho subordinovaní zástupci přijali označení místodržitel, respektive ve variantách místodržitel

⁸³ Tato titulatura se pravidelně opakuje na všech listinách vydaných z moci zemského hejtmana. Citace viz Gryphius, s. 229-232, č. 30. Je tak typické, že ho jako *plnomocného hejtmana* oslovoval i autor elaborátu z 1. poloviny 18. století, který ve své argumentaci vycházel ze znalosti dobového materiálu, jak viz AP Wr., Księstwo Głogowskie – akta (Rep. 24), sign. 205, s. 253.

⁸⁴ K volbě srov. C. Otto, *Ueber die Wahl Jacobs von Salza zum Bischof von Breslau und die derselben unmittelbar folgenden Ereignisse (September 1520 bis September 1521)*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens“ 1871, 11, s. 303-327.

⁸⁵ Gryphius, s. 274, č. 50.

⁸⁶ V případě této citace již nový zemský hejtman kníže Karel Minstrbersko-Olešnický, jak viz AP Wr., Księstwo Głogowskie – dokumenty (Rep. 4b), sign. 13h.

a zástupce hlohovského úřadu apod. (*stadthalter*⁸⁷, *statthalter und verweser des Glogauer amts*⁸⁸, či *Glogischen fürstenthumbs stadthalter*⁸⁹).

Nová organizace úřadu a titulatura jeho jednotlivých součástí nabyta od této doby stabilních forem, což symbolicky dokládá konečnou stabilizaci pozice zemského hejtmanství ve správním systému hlohovského knížectví⁹⁰. I nástupce Jakuba ze Salzy Kašpar Kittlitz se nechal kontinuálně označovat jako „*landeshauptmann des fürstenthums Glogau*“⁹¹ a stejnou praxi uplatňoval i minstrberský (Ziębice) a olešnický (Olešnica) kníže Karel. Ani tento dvořan a diplomat v Hlohově nesdílel a nechal se ve funkci zastupovat Melchiorem Pusterem a později zejména Kryštofem Schweidnitzem, kteří se též drželi titulu *stadthalder vnd ambrverweser* či jeho drobně upravených variant⁹². Takto nastavený model centrální zeměpanské správy se pak stal v hlohovském případě trvalým. Jisté modifikace lze spatřovat vlastně jen v „zakladatelských“ letech 1520-1523. Prvotní váhání se odrazilo v případě Jindřicha Wunsche, kterého zemský hejtman roku 1520 nazval jednoduše svým zástupcem v úřadu (*vertreter in der Glogauer landeshauptmannschaft*)⁹³. Nesmírně zajímavé je však především opakované kolektivní zastávání místodržitelské funkce v letech 1521 a 1522, kdy Salzovi zástupci Kryštof Schoff, Seifart Nechern a Ernst Nebelschütz vystupovali společně a pojmenování *stadthalter* tak nabylo podoby plurálu⁹⁴. Jednalo se ovšem o vzájemně úzce provázanou skupinu osob pohybujících se v blízkosti novopečeného biskupa dlouhodobě a jejich dočasně koordinované vystupování je tak třeba považovat za výraz Salzova opatrného pragmatismu, který provázel konečné stabilizační úpravy fungování hejtmanského úřadu⁹⁵.

Pokud hovoříme o proměnách zeměpanské správy, neměli bychom omezit pozornost izolovaně jen na úřad zemského hejtmána, jakkoli se jedná o dominantní instituci. Obdobně jako v případě funkce místodržícího si trvalá nepřítomnost

⁸⁷ AP Zielona Góra, Akta miasta Szprotawa, sign 11, f. 16v-17r.

⁸⁸ CDS 31, s. 46, č. 192.

⁸⁹ AP Zielona Góra, Akta miasta Szprotawa, sign 11, f. 18r-18v.

⁹⁰ Jen dodávám, že se hejtmánem v 16. století často stával příslušník českého panského stavu, kdežto úřad jeho místodržícího obsazovali zástupci místní šlechty. Dokladem stabilizace titulatury i organizačního rozčlenění úřadu je např. svazek uložený pod názvem *Kaiserliche rescripte an die Glogau hauptmannschaft (1543-1566)* v AP Wr., Księstwo Głogowskie – akta (Rep. 24), sign. 15.

⁹¹ CDS 31, s. 127, č. 5.

⁹² Pro oba uvedené viz např. AP Wr., Dep. Mündel (Rep. 133), sign. 41 a AP Wr., Zbiór rękopisów archiwalnych (Rep. 135), sign. 126, s. 33-34, č. 56.

⁹³ CDS 24, s. 69, č. 5.

⁹⁴ Srov. k tomu CDS 31, s. 46, č. 192; AP Zielona Góra, Akta miasta Szprotawa, sign 11, f. 16r-17r.

⁹⁵ Znění přísahy skládané zemským hejtmánem při nástupu do úřadu je dochováno až k počátku 17. stol., jak viz Gryphius, s. 250-251; AP Wr., Księstwo Głogowskie – akta (Rep. 24), sign. 43, s. 67-68. Mechanismy výkonu moci ze strany skupiny šlechticů soustředěných v okolí Jakuba ze Salzy analyzoval P. Kozák, *Zrod stavovského Hlohovska*, s. 268-307.

zeměpánů vynutila vznik dalšího postu, jímž bylo kancléřství knížectví. Původně postačovala osoba stojící v kancelářských službách hlohovských knížat, či prostě vzdělaní jednotlivci z řad duchovenstva a měšťanů, jejichž dovedností a praktických zkušeností vládce využil v případě momentální potřeby. K jejich označení používali panovníci celou škálu titulů, či jednoduše (a to v naprosté většině případů, zejména pak ale v 15. století) setrvali na určení *ausfertiger* písemnosti. Knížecím kaplanem a současně zhotovitelem listiny byl roku 1393 Zachman Zabeltitz⁹⁶, stejně jako průřezově např. Jan Lessne⁹⁷, Petr Günzil⁹⁸, Mencl Wyneczik⁹⁹, Jan¹⁰⁰, či Jan Quossaw¹⁰¹. Petr Slewing, původem z Vratislavi, byl v letech 1388 a 1389 knížetem Jindřichem VII. Hlohovsko-Střávnovským (Šcinawa) označen jak za hodnostáře hlohovské kolegiátní kapituly, tak i jako *vsir schreiber*¹⁰². Prestižní církevní instituce propůjčila ostatně v průběhu let knížecím listinám mnohá jména, z nichž uvádím alespoň Anselma Lesnawa, dlouholetého služebníka knížat Jindřicha IX., Jindřicha X. a Václava¹⁰³. Jindřich Racowicz byl naproti tomu knížecím manem a zemským písařem (*landschreiber*)¹⁰⁴ a Mikuláše Melczera znali jeho současníci jako městského písaře v Kožichově¹⁰⁵. Poměrně často byla spojena funkce knížecího písaře s farní prebendou v Bytomi (Bytom Odrzański), jež tak zeměpánům s největší pravděpodobností sloužila k hmotnému zajištění vyššího kancelářského personálu. Roku 1440 byl zhotovitelem listiny Jindřicha IX. a bytomským farářem Jeroným¹⁰⁶. Zejména mám však na mysli osobnost Šimona Neuenweldera, špičkového diplomata a dvořana Jindřicha IX., jeho syna Jindřicha XI. a následně i nezletilé vdovy Barbory, jehož se knížata nerozpakovala obdařit mnohomluvně prestižní hodností kancléře¹⁰⁷.

⁹⁶ CDS 24, s. 165, č. 16.

⁹⁷ K roku 1381, jak Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, sign. AA 15.

⁹⁸ K roku 1387, jak CDS 31, s. 13, č. 1.

⁹⁹ Např. roku 1394, jak AP Wr., Kolegiata w Głogowie (Rep. 76), sign. 117.

¹⁰⁰ K roku 1442 srov. AP Wr., Księstwo Głogowskie – akta (Rep. 24), sign. 2, s. 1. Je možné, že se jedná o Jana Stulera, jenž je jako knížecí písař pramenně zachycen v letech 1445–1455, jak viz AP Wr., Księstwo Głogowskie – dokumenty (Rep. 4b), sign. 32 m; CDS 24, s. 179, č. 90.

¹⁰¹ Srov. alespoň k roku 1456 CDS 24, s. 110, č. 3.

¹⁰² Srov. AP Wr., Dep. Mündel (Rep. 133), sign. 2; CDS 28, s. 38, č. 142.

¹⁰³ Srov. pro léta 1417–1426 alespoň CDS 31, s. 22, č. 46; CDS 24, s. 116, č. 3; CDS 28, s. 62, č. 275 nebo AP Wr., Klasztor Klarysek w Głogowie (Rep. 79), sign. 17. Kapituluňmu kněžstvu stojícímu v knížecích službách se ve své práci věnoval H. Gerlic, *Kapitula głogowska w dobie piastowskiej i jagiellońskiej (1120–1526)*, Gliwice 1993, s. 54, 89–90.

¹⁰⁴ Označil ho tak roku 1389 Jindřich VII., jak viz CDS 28, s. 38, č. 142.

¹⁰⁵ Zaznamenán k roku 1391, jak viz CDS 24, s. 71, č. 3.

¹⁰⁶ CDS 28, s. 90–91, č. 448.

¹⁰⁷ Pramenně ve službách jmenovaných zeměpánů zachycen v letech 1459 (CDS 24, s. 77, č. 41) až 1478 (CDS 24, s. 77, č. 44). Za kancléře označen např. roku 1468 (CDS 28, s. 242, č. 16) a roku 1476 (CDS 24, s. 189, č. 146). Šimonovou životní prohrou bylo angažování se

Šimon nebyl prvním ani posledním, komu se v knížecích službách na Hlohovsku dostalo podobně důstojného označení. Pod lichotivým titulem *unser kanzler* vystoupil roku 1428 Marek Lesnow¹⁰⁸ následovaný roku 1440 kaplanem Michalem¹⁰⁹ a později Gabrielem Ritterem, oltářníkem oltáře Svatého Kříže v kožichovském farním kostele a kancléřem knížete Jindřicha XI. i jeho pozůstalé vdovy Barbory¹¹⁰. Titulem kancléře se v poslední třetině 15. století již zcela důsledně honosil Apicius Colo, nejpřednější dvořan a diplomat posledního hlohovského knížete z dynastie Piastovců Jana II.¹¹¹; a v ustálené praxi pokračoval i Zikmund Jagellonský, poslední pán země rezidující ještě počátkem 16. věku přímo v Hlohově¹¹². Kancléřskou hodností se pyšnili jeho nejpřednější dvořané polského původu Kryštof a Pavel Szydłowiec¹¹³. Ovšem již Hanuš Köckritz se musel spokojit prostší charakteristikou *vnser ratt deme dieser briff bewollhenn wardth*¹¹⁴.

V době hejtmanování Jana Polaka Karnkowského, jenž zemi spravoval jménem trvale nepřítomného Jana Albrechta, ovšem došlo k dalšímu posunu. Jeho výrazem byl vznik úřadu kancléřství Hlohovského knížectví. Do čela nové instituce byl jmenován Kašpar Rorr označující sebe sama sebevědomě jako *fürstenthums Grossglog cannczler*¹¹⁵. Nebylo na tom vlastně nic neobvyklého ani neočekávaného. Absence knížete v zemi vedla přirozeně k formálnímu zániku postu knížecího písaře, stejně jako poznenáhlu utichaly zprávy o využívání vzdělaného zázemí, jež nabízely lokální duchovenské instituce a městské kanceláře. Pokud

---

ve prospěch vdovy Barbory v čase války o hlohovské dědictví. Ve službách vítězného knížete Jana II. Zaháňského už pro něj tím pádem nebylo místa. Pouze jedinkrát v době jeho vlády svědčil v zeměpanské listině. Stalo se tak roku 1483, listina ovšem byla určena pro město Bytom a Šimon v ní vystupoval jen jako tamní farář (AP Zielona Góra, Akta miasta Bytom Odrzański, sign. 16, s. 11-12).

¹⁰⁸ F. Ohnesorge (ed.), *Zur Quellenkunde*, s. 8, č. 8.

¹⁰⁹ CDS 31, s. 30, č. 89.

¹¹⁰ Srov. alespoň LBUS I., s. 209, č. 78 a CDS 24, s. 77, č. 42. Jeho funkce oltářníka ve farním kostele rezidenčního města hlohovských knížat je podle všeho dokladem zaopatřovací politiky ze strany zeměpána. Viz CDS 24, s. 187, č. 132.

¹¹¹ V pramenech zachycen pro léta 1477 (CDS 24, s. 133, č. 10) až 1487 (CDS 24, s. 62, č. 4). Kníže ho navíc prosadil na místo scholastika hlohovské kolegiální kapituly. Stručný medailon mu ve své biografii Jana II. věnovala B. Techmańska, *Niespokojny książe*, s. 86-87. K jeho osobě viz i H. Gerlic, *Kapituła głogowska*, s. 89-90, 94 a 143. Autor analyzoval i systém knížecí protekce při obsazování kapitulních prebend a jmenuje prelatury, k nimž kníže držel podací právo.

¹¹² Během 15. století se ostatně titulární označení kancléř prosazovalo obecně, jak srov. E. Schubert, *Fürstliche Herrschaft und Territorium im späten Mittelalter*, [w:] *Enzyklopädie deutscher Geschichte*, Band 35, München 1996, s. 31.

¹¹³ Paweł v letech 1502-1504, jak srov. Gryphius, s. 194-202, č. 17; CDS 24, s. 134, č. 8; CDS 28, s. 145, č. 840; AP Wr., Zbiór rękopisów archiwalnych (Rep. 135), sign. 75, č. 22; AP Wr., Klasztor Klarysek w Głogowie (Rep. 79), sign. 34. Krzysztof pouze roku 1505, jak CDS 28, s. 231, č. 1.

¹¹⁴ Srov. alespoň AP Wr., Księstwo Głogowskie – dokumenty (Rep. 4b), sign. 32ii.

¹¹⁵ AP Wr., Dep. Mündel (Rep. 133), sign. 23.

vydával listinu osobně Jan Albrecht, pověřoval personál kanceláře polských králů. Každodenní chod zemských věcí na Hlohovsku nicméně funkci písaře vyžadoval. Východisko bylo přitom nalezeno v transformaci staré instituce knížecího písaře. Kašpara Rorra tak není možno považovat za zemského úředníka, jakkoli by tento výklad mohl jeho titul sugerovat. Stal se naopak článkem aparátu procesem etablování procházejícího zemského hejtmanství, čímž jeho úřad plynule navazoval na předešlá místa notářů, písařů a kancelářů hlohovských knížat. Do jeho kompetence patřilo mimo tradiční zhotovování listin i vedení hejtmanské korespondence, dohlížel ale též na včasné odvody některých platů¹¹⁶. S přechodem země do rukou Zikmunda Jagellonského pominula potřeba takové úřadu. Nový kníže měl ve svém okolí dostatek spolehlivých lidí honosících se odpovídajícími tituly dvorského charakteru, především se však do země přestěhoval. Nebylo tedy divu, že samotný Kašpar přešel někdy v té době do služeb minstrberských knížat Karla a Albrechta¹¹⁷. Zánik instituce kanceláře knížectví byl ale pouze dočasný, neboť po roce 1506 již Hlohov ve svých branách knížete neuvítal. Jak se však zdá, bezprostřední nástupce Kašpara Rorra se neodhodlal k obdobně manifestačně patetické titulatuře a býval označován toliko za zhotovitele písemnosti¹¹⁸. Název úřadu se přesto o několik let později ujal a to ve variantě zemský kancléř¹¹⁹.

V rozporu s tvrzením dosavadního bádání velmi pozdní vznik zemského hejtmanství na Hlohovsku, s jehož proměnami je nutno spojit i zavedení instituce kancléře knížectví, tak nedokládá pouze logika vývoje a samotná řeč, respektive mlčení pramenů. Významným svědectvím je zde i zjevná neustálenost v názvosloví, která sama o sobě dostatečně poukazuje na novost tehdejší instituce. Zemský hejtman ve svých rukách koncentroval zeměpanskou moc. Její reálný obsah však podléhal změnám daným vzestupem sebevědomí zemské obce a jejich vůdčích složek. Skutečný prostor k jednání tak býval v praktické politice plastičtější, což se mělo ukázat hned v prvních letech existence úřadu, vyplněných ostrými konflikty mezi jednotlivými složkami hlohovské stavovské společnosti. Neúspěšné braniborské pokusy se zemským fojsttvím vystřídal ve slezských poměrech dlo-

¹¹⁶ Srov. k tomu listiny, jež regestoval W. Urbany (ed.), *Katalog dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu. Część I. Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi*, Roma 1970, s. 370-373, č. 1802, 1803, 1804 a 1817 a Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, sign. AAA 46.

¹¹⁷ Uveden „Casper von Roraw” s titulem kancléře obou knížat. V případě plnění bodů listiny (vyplácení věna) měl navíc knížata zastoupit *Melchiar von Roraw* a tedy Kašparův příbuzný, jak viz N. Bobowski (ed.), *Codex diplomaticus Poloniae. Tomus IV. Res Silesiacae*, Varsoviae 1887, s. 202-204, č. 113.

¹¹⁸ Hejtman Jakub ze Salzy označoval svého písaře Nicolause Bauchu prostě jako toho, komu bylo poručeno zhotovit list. K roku 1512 srov. AP Wr., Kolegiata w Głogowie (Rep. 76), sign. 447b; K roku 1519 pak LBUS I., s. 265-266, č. 130.

¹¹⁹ Srov. k tomu listinu krále Ferdinandna I. z roku 1544: Národní archiv Praha, Hejtmanství německých lén 1501 (1252) – 1849 (1906), inv. č. 1413 (sign. L 92/4/2), č. kart. 547; Gryphius, s. 242-249, č. 37.

uhodobě vžitý název hejtman, užívaný ovšem v mnoha variantách a významových i kompetenčních odstínech. Do nich se pak promítalo sebevědomí a společenský původ nositelů úřadu, či tlak zemské obce na dodržování tradic prověřené titulatury. Svou roli katalyzátoru proměn úředního slovníku však sehrála i každodenní praxe vynucující si precizaci pojmenování, zvláště když došlo k rozštěpení původně jednotného postu na dvě části. Funkční období Jakuba ze Salzy lze přitom považovat za čas dozrávání instituce, která si s definitivní platností našla své místo ve správním systému knížectví.

Petr Kozák

GENESIS AND TRANSFORMATION OF THE GOVERNORSHIP (LANDESHAUPTMANNSAMT) IN THE LATE MEDIEVAL DUCHY OF GŁOGÓW (GLOGAU)

Summary

Present research indicates that the governorship of the Duchy of Głogów originated in the 13th or at the beginning of the 14th century. However the analysis of the sources proved it to be wrong. The governorship arose in the duchy only after the local ducal dynasty became extinct at 1476. However, the position was continuously assigned since 1488 when the duke John II was expelled out of his land and the new rulers mostly did not reside in the duchy. That's why the need for governorship appeared as late as 1488. Moreover, the unstableness of the institution's name is a remarkable evidence of the fact that the governorship in the Duchy of Głogów originated later than previously thought. The first title „landfogt” was very soon substituted by the name „hauptmann” which was more common in Silesia. But this term was used in many variations and semantic nuances too. These differences based not only on the self-confidence of the authority's holders, but on the rulers and on the attitude of the political estates (nobility, clergy and burghers) too. The evolution led to a division of the governorship in two sections. The absent governor (hauptmann) was usually represented by a deputy (statthalter) in the duchy. The institution's stabilization became reality as late as in the first two decades of the 16th century.